

Artikkeleita

Rahalaitosten tulevaisuuden näkymiä*

HEIKKI KOSKENKYLÄ

VTT, johtokunnan neuvonantaja

Suomen Pankki

1 Pankkikriisin tausta

Pankkikriisistä toipuminen on ollut Suomessa varsin hidasta ja kivulloista. Pankkien elpyminen on ollut selvästi hitaampaa kuin muissa Pohjoismaissa. Kriisi alkoi vuonna 1990, sen pahimmat vuodet olivat 1991-93, mutta vielä vuosina 1994-95 pankit olivat tappiollisia (kuvio 1).

Suomen kriisi on ollut selvästi syvin ja pisin Pohjoismaista. Luottotappiot suhteessa BKT:een ovat olleet suurimmat Pohjoismaista (taulukko 1). Kuviossa 2 esitetään luottotappioiden kehitys Pohjoismaiden pankeissa.

Pankkikriisin perusta laskettiin 1980-luvun jälkipuoliskolla. Kriisin syistä on kirjoitettu varsin paljon, mutta varsinaisia tutkimuksia on aiheesta vähän (ks. Jännäri - Koskenkylä 1995, Llewellyn 1995, Koskenkylä - Vesala 1994 ja Nyberg - Vihriälä 1994).

Taulukko 1 Luottotappiot suhteessa bruttokansantuotteeseen vuosina 1989-1995, %

Islanti	1.1
Norja	1.6
Ruotsi	2
Suomi	2.2
Tanska	1.4

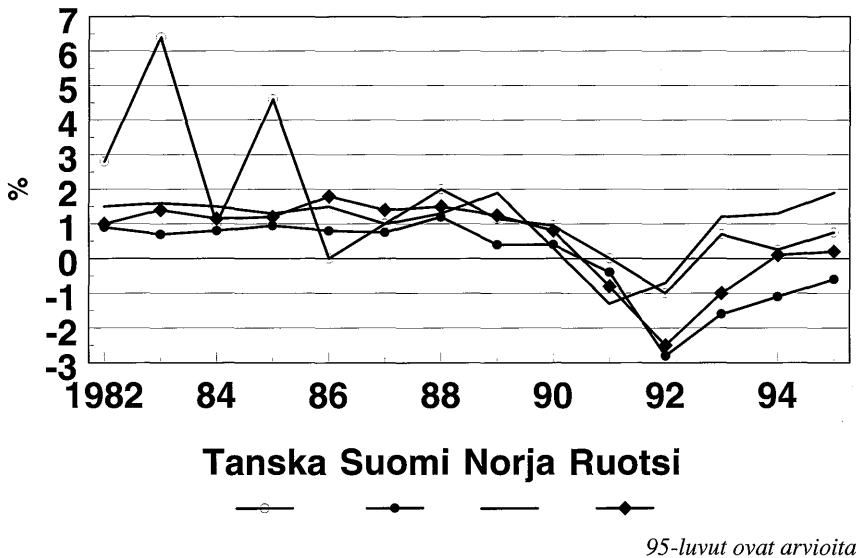
Kriisin syyt olivat pääpiirteittäin seuraavat.

- 1) Ulkomainen negatiivinen shokki, kun Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän-vientimme romahti.
- 2) Nousukauden hillintä epäonnistui 1980-luvun jälkipuoliskolla. Rahapolitiikka oli varsin tehotonta ja finanssipolitiikan olisi tullut olla paljon toteutunutta kireämpää, koska rahoitusmarkkinoiden liberalisointi mahdollisti voimakkaan ekspansioon. Pääomatulojen vero-uudistukset olisi täytynyt tehdä ennen liberalisointia.

Sopeutuminen shokkeihin epäonnistui. Suomessa turvauduttiin liian yksipuolisesti deval-

* Kirjoitus perustuu esitelmään säästöpankkitarkastuksen 100-vuotisseminaarissa 11.1.1996.

Kuvio 1 Pohjoismaiden pankkien liikevoiton ja keskitaseen suhde 1982 - 1995

voitumiseen. Palkkoja olisi pitänyt alentaa osana sopeutumista vuosina 1991-92.

3) Pankkien valvonta petti pahasti. Viranomaisvalvontaa ei uudistettu ajoissa vastamaan liberalisoitujen markkinoiden kasvaneita riskejä ja kilpailua. Pankkien oma valvonta, johon osallistuvat johto, omistajat, hallintoneuvostot, tilintarkastajat ja sisäinen tarkastus, petti lähes täysin.

4) Pankkien oma toiminta epäonnistui liiallisen riskinoton ja taseiden kasvattamisen seurauksena.

Kriisin jälkilasku on Suomessa Pohjoismaiden suurin. Pankkitukea menetetään lopullisesti noin 8 prosenttia BKT:sta (Valtion vakuusrahasaston arvio).

2 Pankkisektorin tilanne nyt. Mitkä ovat perusongelmat?

Pankkisektori on kärsinyt vuosina 1991-95 kannattavuus- ja luottotappiokriisistä. Parin

viime vuoden aikana on esiintynyt myös tästä varsinaisesta kriisistä irrallisia epäonnistumisia. Ne ovat tahranneet pankkien mainetta kansainvälisellä kentällä.

Pankkien omat ja muutkin arviot viittaavat hitaasti paranevaan kehitykseen kahden seuraavan vuoden aikana. Ennusteet perustuvat varsin optimistiseen arvioon talouden kehityksestä. Pankkien liikevoiton arvioidaan olevan tänä vuonna lievästi positiivisen ja ensi vuonna ehkä jonkin verran suurempi.

Pankkien vakavaraisuus on muodollisesti kohtuullinen, noin 11 prosenttia. Pääomasta on kuitenkin noin 6.5 mrd. markkaa valtion pääomasijoitusta, joka tulee maksaa takaisin ja jonka korko nousee jatkossa portaittain. Pankkien "oma" vakavaraisuus onkin alle 10 prosenttia. Pankkien tappionsietokyky (8 prosentin tasoon nähden) on varsin pieni.

Norjan, Ruotsin ja Tanskan suurten pankkien vakavaraisuus on erinomainen, noin 12-16 prosenttia, eikä siihen sisälly valtion tu-

kea. Osakepääomalla aikaansaatu vakavaraisuus on jo yksistään yli 8 prosenttia. Kilpailun lisääntyminen ja kasvaneet riskit edellyttävät nykyisin reilusti yli 10 prosentin vakavaraisuutta. Pohjoismaisen esikuvan mukaan 12 - 14 prosenttia tuntuu sopivalta tasolta. Siihen meillä on vielä pitkä matka.

Vakavaraisuuden lisäksi pankkisektorilla on toinenkin perusongelma. Se on menneisyyden painolasti huonosti tuottavan omaisuuden muodossa. Tällaista omaisuutta on noin 70 mrd. markkaa eli noin 12 prosenttia taseesta. Siihen sisältyvät järjestämättömät saamiset, alikorkoiset luotot ja kiinteistöomaisuus. Ruotsissa vastaava osuus on 5 ja Norjassa 2.5 prosenttia. Tämän omaisuuden tuotto on karkeasti arvioiden 2-3 prosenttia (2 mrd. markkaa/vuosi), mutta sen tulisi olla 7-8 prosenttia (5 mrd. markkaa/vuosi). Tuotoista puuttuu siis noin 3 mrd. markkaa. Tämä riittäisi nostamaan pankkien oman pääoman tuoton tänä vuonna varsin siedettävään 15 prosenttiin.

Alhainen vakavaraisuus ja suuri määrä huonosti tuottavaa omaisuutta ja saatavia tekevät pankkisektorin tilanteesta varsin haavoittuvan. Pankkien välillä on kyllä selviä eroja. Pienet pankit (ml. säästöpankit) menestyvät tällä hetkellä varsin hyvin ja niiden "menneisyyden taakka" onkin varsin pieni. Talouden kasvun hidastuminen pysyvähkösti pariin prosenttiin olisi haitallista pankkisektorin elpymiselle. Talouden tulisi kasvaa tasaisesti ja pitkään noin 4-5 prosentin vauhdilla, jotta pankkisektorin tilanne normalisoituisi. Myös työttömyysongelman ratkaisu edellyttää tuntuvaa kasvuvauhtia.

3 Lähivuosien näkymät tuottojen ja kulujen osalta

Taulukossa 2 on esitetty pankkien tuloslaskelma pelkistetyksi. Vuoden 1995 luvut ovat vielä

Taulukko 2 Pankkisektorin tuloskehitys vuosina 1994-1995, mrd. markkaa

	1994	1995 (arvio)
Korkokate	11.6	12
Muut tuotot	9.8	8
Tuotot yht.	22.9	20
Toimintakulut (ml. poistot)	18.2	17
Tulos ennen luottotappioita	4.7	3
Luottotappiot	11.1	6
Liiketulos	-6.4	-3

arvioita.

Pankkien tuloskehityksessä on hälyttävintä tuottojen lasku varsinkin, kun se tapahtuu vielä nousukaudella. Myös muissa Pohjoismaissa on tapahtunut lievää tuottojen laskua vuoden 1994 jälkeen. Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa pankkien tuotot kuitenkin kasvoivat huomattavasti vuosina 1993-94 (jopa yli 10 mrd. kruunua). Niissä tapahtui eräänlainen tasosiirtymä kriisien jälkeen. Suomessa ei ole tullut tällaista tasosiirtymää ylöspäin.

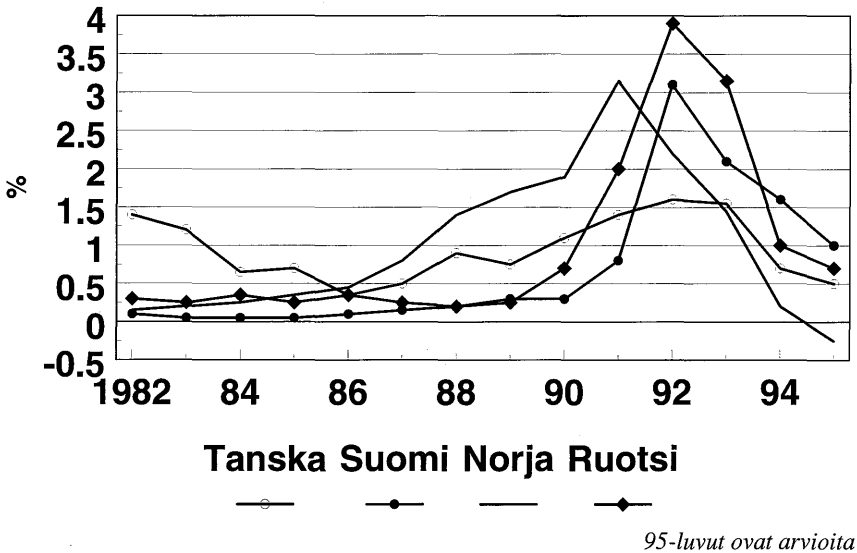
Luottotappiot ovat supistuneet meilläkin tasaisesti ja vähitellen pääsemme normaalille tasolle, alle yhteen prosenttiin luottokannasta (kuvio 2). Tämä onkin ollut pankkisektorin kehityksen lähes ainoa positiivinen piirre viime aikoina.

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin tuottojen ja kulujen kehitysnäkymiä.

3.1 Korkokate

Korkokate ja osa muistakin tuotoista (toimituspalkkiot, takausprovisiot jne.) liittyvät kiinteästi luottokannan kehitykseen. Korkokatteen arvoon vaikuttaa lisäksi korkomarginaalin kehi-

Kuvio 2 Pohjoismaiden pankkien luottotappioiden ja keskitaseen suhde 1982 - 1995

tys. Noin kaksikolmasosaa - jopa kolme neljäsosaa - tuotoista pankkityypistä riippuen koostuu näistä tuotoista. Ulkopuolelle jäävät lähinnä treasuryn ja sijoituspalveluiden sekä maksuliikenteen tuotot.

Korkomarginaalin kehitys Pohjoismaissa esitetään kuviossa 3. Marginaali on laskenut kaikissa maissa ja se on Norjan pankeilla alhaisin, vain 3.9 prosenttiyksikköä. Kilpailu painaa ilmeisesti marginaalia alaspäin jatkossa.

Luottojen kasvuvauhti on esitetty kuviossa 4. Norjassa ja Ruotsissa luottokanta on alkanut jo kasvaa, Norjassa lähes 10 prosentin vauhdilla. Suomessa luottokanta supistui vielä loppuvuodesta 1995. Luottojen kasvunäkymät eivät ole kovin hyvät. Jos talouden kasvu kestää, voi kanta alkaa vähitellen lievästi kasvaa. Monet yritykset haluavat edelleenkin laskea velka-asteitaan. Korkea reaalkorko (5-7 prosenttia) ja yleinen epävarmuus jarruttavat luottojen kasvua. Verotus ei myöskään enää suosi velkarahoitusta. Yritysten kor-

ko verojen jälkeen on kasvanut 1980-luvun puolivälistä jopa 70 prosenttia tuloveroasteen laskun tähden. Viime vuosien suuret vaihtelut korkoissa pitävät yllä pelkoa korkoriskeistä. Korkojen vakaaseen kehitykseen ei vielä uskota.

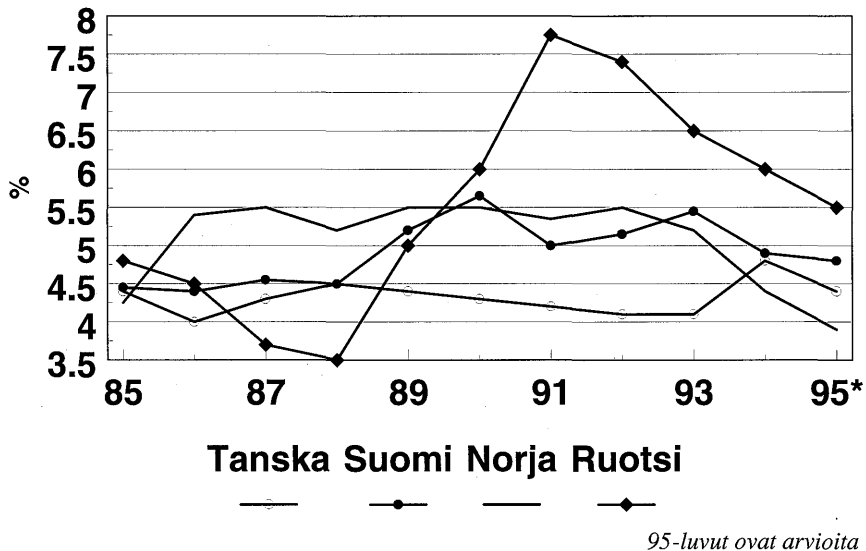
Kaiken kaikkiaan voidaan arvioida, että korkokatteessa ei ole odotettavissa merkittävää paranemista lähivuosina.

3.2 Muut tuotot

Sijoituspalvelujen tuotot saadaan seuraavista toiminnoista: omaisuudenhoito, emissiotointa, rahoitusjärjestelyt, perinteinen treasury eli likviditeetin hallinta.

Kilpailu näissä toiminnoissa on kovaa ja tiivistyy edelleen. Ulkomaiset pankit ovat jo lohkaisseet lyhyessä ajassa tuntuvan markkinaosuuden. Vuosia jatkunut kriisi on jarruttanut pankkien osaamisen kehittämistä. Tuottojen saamiseksi tarvitaan osaamisen kehittämistä,

Kuvio 3 Pohjoismaiden pankkien korkomarginaali 1985 - 1995, prosenttiyksikköä

kilpailukykyä ja vakavaraisuutta. Heikko vakavaraisuus merkitsee huonoa riskinottoa.

Maksuliikenteessä pankkien tekniikka ja osaaminen ovat korkeatasoisia ja tuottojen lisääminen on mahdollista. Maksupalvelut tulisi hinnoitella nykyistä optimaalisemmin kustannusten perusteella.

EU:n sijoituspalveludirektiivin toteuttaminen tänä vuonna lisää kilpailua. Rahoituspalvelujen vapaa tarjonta ja pääomien herkkä liikkuvuus kiristävät kilpailua kaiken aikaa. Myös EMU:n toteutuminen lisäsi kilpailua erityisesti raha- ja pääomamarkkinoilla. Yhteinen raha toisi myös hyötyä erityisesti korkojen vakauten kautta. Asiakkaita saavat lisää vakavaraiset ja kannattavat, edulliseen hintaan pystyvät sekä luotettavat ja likvidit rahalaitokset ja markkina- paikat. Tarvitaan kansainvälistä tasoa olevaa palveluvalikoimaa ja toimintaa. Pohjoismaiden ja Euroopan rahoitusmarkkinoita jaetaan uudelleen lähivuosina. Rakennemuutoksia tapahtuu kaiken aikaa. Rahoitussektorin tilanne on kai-

ken kaikkiaan varsin dynaaminen, kuten monilla muillakin aloilla. Ruotsissa on todettu, että käynnissä on suurten pankkien välinen pudotustaistelu. Kaikille nykyisille suurille pankeille ei ehkä ole elintilaa jatkossa.

Kansainvälistymisessä ja kilpailussa onnistuminen edellyttää

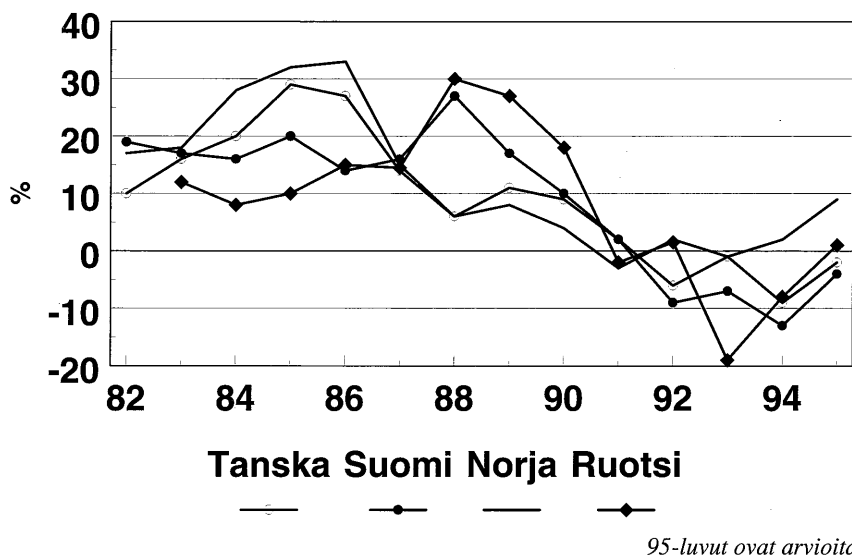
- hyvää vakavaraisuutta, joka antaa luottamusta ja riskinottoa
- korkeatasoisia osaamista ja
- tehokkuutta, eli korkeaa tuottojen ja kulujen suhdetta.

Suomen pankeilla on jokaisella em. alueella parantamisen varaa ja tarvetta. Suuri ongelma on, miten saneeraukset ja toiminnan kehittäminen pystytään tekemään samanaikaisesti. Johdon ja työntekijöiden olisi nykyistä enemmän pohdittava tätä myös yhdessä.

3.3 Kulut

Henkilöstön ja konttorien määrä on supistunut

Kuvio 4 Pohjoismaiden pankkien luottojen kasvunopeus 1982 - 1995

Suomen pankeissa eniten Pohjoismaista (kuvio 5-6). Henkilöstöä oli viime vuoden vaihteessa noin 34 000 ja konttoreita noin 2 000. Pankkien omat suunnitelmat tähtäävät vuoteen 1998 mennessä noin 27 000 henkilöön ja noin 1 600 konttoriin. Supistuksia tulee erityisesti Meritala, Osuuspankkiryhmällä ja Postipankilla. PSP:llä vähenee postikonttorien käyttö puoleen nykyisestä.

Vähittäispankkitoiminnassa on liikakapasiteettia maailmanlaajuisesti. Kaikissa Pohjoismaissa tapahtuu kapasiteetin purkua lähivuosina. Ruotsin suuret pankit ovat ilmoittaneet yli 8 000 hengen vähennyksistä lähivuosina. Olen arvioinut syksyllä 1995, että Suomeen mahtuu enintään 20 000 hengen ja noin 1 000 konttorin pankkisektori pitkän päälle. Tekninen kehitys ja kilpailevat tuotteet vähentävät perinteisen vähittäispankkitoiminnan tarvetta. Ovatko Suomen pankit joutuneet jälleen vaarallisen sopuliikkeen pauloihin kun kaikki korostavat tavanomaista vähittäispankkitoimintaa? Osan pan-

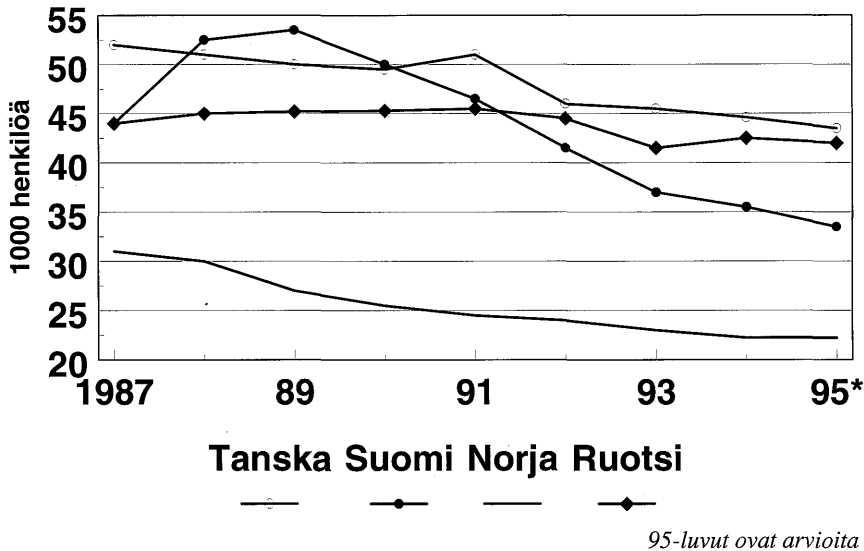
keista kannattaisi panostaa sijoituspalvelujen tarjontaan (vrt. edellä 'muut tuotot'). Viranomaistahot eivät voi ohjailla kehitystä, vaan pankkien omat valinnat ja markkinamekanismi ratkaisevat.

4 Kuinka tärkeitä on kustannusten karsinta?

Vaikka henkilöstön ja konttorien määrä ovat supistuneet huomattavasti, kulujen aleneminen on ollut toistaiseksi vähäistä ja suhteellisesti vähäisempää kuin esim. Norjassa. Vaikutukset tulevat osin kyllä viiveellä.

Pankkitoimihenkilöliitto on ottanut varsin kielteisen kannan lisävähennyksiin ja pyrkii niitä jopa aktiivisesti estämään. Tämä on osin ymmärrettävää, koska alan sopeutumisongelmat ovat olleet suuret. Tuskin mikään ala on koskaan aiemmin Suomessa joutunut pienentämään kapasiteettiaan näin paljon (yli 50 %) ja näin lyhyessä ajassa. Liiton ja työntekijöiden

Kuvio 5 Pohjoismaiden pankkien henkilöstön määrä 1987 - 1995

hätä on ilmeinen.

Kannattava ja vakavarainen pankkisektori on kuitenkin talouden elinehto. Siksi kustannuksia on pakko karsia edelleen.

Suomen pankkien tehokkuus (tuotot/kulut -suhde) on varsin alhainen Ruotsiin verrattuna. Tehokkuuden kehitys on Suomessa seuraava:

v. 1994	1.4
v. 1995	1.3
v. 1996	1.4 (arvio)
v. 1997	1.5 - 1.6 (arvio)

Ruotsissa viiden suurimman pankin tehokkuus on 2:n tasolla (v. 1994 2.0 ja v. 1995 1.9). Ero Ruotsiin on liian suuri. Jotain on tehtävä tehokkuuden parantamiseksi Suomessa. Toiminnan tehostamisen tarve on ilmeinen. Seuraavalla laskelmalla voidaan osoittaa, kuinka ratkaisevaa kulujen alentaminen on pankkien tuloksille. Pohjana on arvioitu kulujen ja tuottojen kehitys v. 1996-97 ja toteutunut v. 1994-95 (arviot kirjoittajan). Arviot ovat lä-

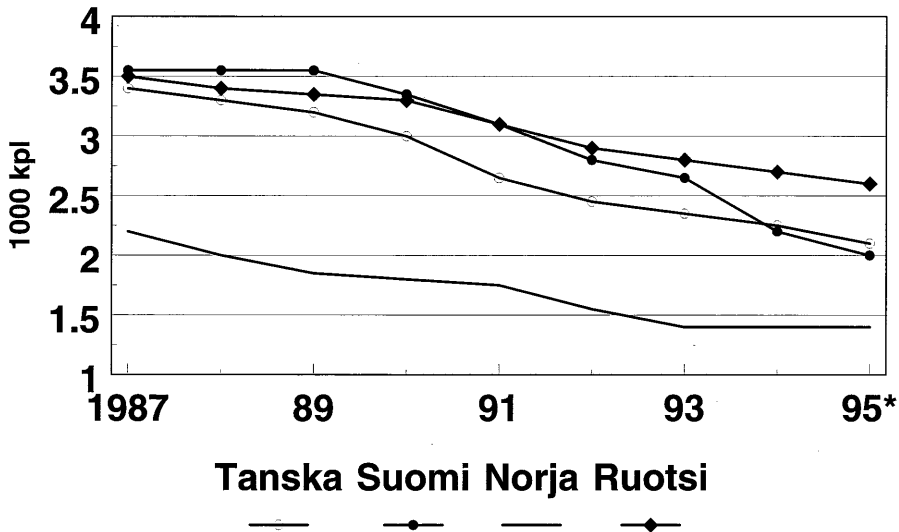
hinnä esimerkinluonteisia ja niillä havainnollistetaan kustannusten vähentämisen tärkeyttä.

Jos tehokkuus olisi 2:n tasoa, oman pääoman tuotto olisi noin 15 prosenttia v. 1996 ja lähes 20 % v. 1997. Tehokkuuden taso 2 edellyttäisi noin 10 mrd. markan kuluja, mutta kulujen arvioidaan olevan noin 14.5 mrd. markkaa (v. 1996). Ero on varsin suuri. Pankkien suunnittelemat kulujen supistukset eivät riitä. Niiden olisi pystyttävä sekä alentamaan reilusti kuluja että silti lisäämään tuottoja. Tämä esimerkkilaskelma osoittaa, että kulujen alentami-

Taulukko 3 Pankkisektorin liike-tulos vuosina 1994 - 1997, mrd. markkaa

Vuosi	Tehokkuus kuten edellä	Tehokkuuden taso 2
1994	-6	-1
1995	-2.5	2
1996 (arvio)	1	5
1997 (arvio)	2	6

Kuvio 6 Pohjoismaiden pankkien sivukonttoreiden määrä 1987 - 1995

nen on ratkaisevan tärkeää. Se merkitsee samalla liikkapomiteetin purkua.

Norjan talous, joka on Suomen talouden kookoinen, tulee jo nyt toimeen vain kahdella keskisuurella pankilla (lisäksi pieniä pankkeja). Den norske Bank'in tase on vain 120 mrd. markkaa eli PSP:n suuruusluokkaa ja toiseksi suurimman pankin Kreditkassen'in tase vain 85 mrd. markkaa.

Kaiken kokoisille pankeille näyttää olevan tilaa. Pankeilla ei ole optimikokoa. Pienet pankit menestyvät kaikissa Pohjoismaissa nyt hyvin, myös Suomessa (ml. säästöpankit). Uusia pieniä pankkeja on syntynyt ja syntyy lisää. Ne ahdistavat tehokkuudella suuria pankkeja. Ehkä vaikeinta onkin keskikokoisilla pankeilla.

Yhteenvetona lähivuosien näkymistä voidaan sanoa, että pankkien tilanne on edelleen vaikea vaikka jonkinlainen edistymistä on tapahtunut. Se ei kuitenkaan ole ollut riittävän nopeata. Olemme jääneet selvästi jälkeen muiden Pohjoismaiden elpymisestä pankkisektoris-

sa. Ero on itse asiassa jopa kasvanut.

Jos talouden kasvu hidastuu pysyvästi pariin prosenttiin, pankkisektorin toipuminen kriisistä jää kesken. Taloutemme kaksi perusongelmaa työttömyys ja pankkien tila edellyttävät nopeampaa kasvua, jotta ongelmat ratkaisivat pitkällä ajalla. Rakennemuutoksia on odotettavissa kaikissa Pohjoismaissa.

Pankkisektorin elpyminen ja vakaa kehitys edellyttävät

- tuottojen lisäämistä
- kulujen karsintaa
- tehostettua riskien hallintaa
- tehostettua valvontaa sekä pankkien että viranomaisten taholta.

Vaikein ongelma on, miten kehittää toimintoja ja osaamista kun samaan aikaan on karsittava runsaasti liikkapomiteettia. Saneeraukset tulevat jatkumaan vielä useita vuosia.

Kirjallisuus

K. Jännäri ja H. Koskenkylä Suomen pankkikriisin syiden tarkastelua. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/1995.

H. Koskenkylä ja J. Vesala Suomen talletuspankit 1980 - 1993: Kasvun ja kriisin vuodet.

Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/1994.

D. Llewellyn The Crisis and the Lessons. Esi-
telmä *Studia Monetaria* -luentosarjassa
5.10.1995, Helsingin yliopisto.

M. Malkamäki ja P. Nyberg Kilpailu rahoitus-
markkinoilla kiristyy. *Talouselämä* 1/1996.